

ANAYURT'TAN ANADOLU'YA "CAMBI ATUU"DAN "KÖMBE KAPMA"YA

Nerin Yayın

Özet

Kırgızların çok eski dönemlerden kalma oyunlarından biri olan "cambı atuu" bugün bile yaşamakta; resmi törenlerde devlet, özel toplantılarda ise toplantıyı düzenleyen oyunun giderlerini karşılamaktadır. Ayrıca oyun, Anadolu'da "cirit" adıyla yaşamaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Cambı atuu, Cirit, Kırgız Türkleri, At, Mızrak, Kömbe kapma, Milli oyun

Abstract

'Cambı atuu', which is one of the oldest games of the Kyrgyz descending from very ancient times, is still alive today, and in official gatherings, the government meets the expenses of the game, whereas in private gatherings, the person who organises the gathering meets covers them. Furthermore, the game continues to exist with the name of 'jerid' (javelin throwing) in Anatolia.

Key words: Cambı atuu (throwing cambı), Jerid, Kyrgyz Turks, Horse, Javelin, Snatching Kömbe, National game

Kültürün en önemli iki özelliği bizce "canlı olması" ve "değişebilirliği"dir (Turan, ss: 24-27, 31). Kültür tarihlerinin pek çoğunun da esas aldığı bu durum kültür unsurlarının bir yerden bir başka yere, bir dönemden bir başka döneme geçerek yaşamaya devam etmesini sağlayan da işte bu iki özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerde eski yurdumuzda bilinen ancak bugün yeni vatanımızda da tespit edilen pek çok geleneğin ve ona bağlı ritüellerin var olmasının temel sebebi, budur. Ancak bu yayılmanın, o kültür unsurunun yeni coğrafyasındaki çeşitli özelliklere göre yeniden şekilleneceği; gerek içerikte, gerekse şekilde bazı değişikliklere uğrayacağı, ortadadır (Kafesoğlu, ss: 23-24).

Anayurt'tan Anadolu'ya
"Cambı Atuu" Dan "Kömbe Kapma" ya

Bu konuda bir başka husus da söz konusu kültür unsurunun gerek eski, gerekse daha sonraki yurdunda geleneğin ve bu konuya ilişkin ritüellerin, içinde bulunduğu dönemin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek bir tip aracılığıyla devam ettirilmesidir. Genellikle de geleneklerin gerek sosyal hayatta, gerekse o sosyal hayatın özlemlerini, ideallerini vb. yansıtan sözlü ürünlerin insan veya kahraman tipine bağlı olarak yaşamaya devam ettiği görülür.

Kırgızlar'ın "avcılık-atıcılık" dönemlerinden kaldığını ve Türk kültürünün belli tarihi dönemi (Kafesoğlu, ss: 36-38)nin izleri olduğunu düşündüğümüz "Cambı Vurma" (Cambı Atuu)da, bunlardan biridir. "Çin'de para yerine kullanılan, farklı şekil ve ağırlıkta olan gümüş sikke" diye bilinen "cambı atuu" (Yudahin, s:172) başlarda sığır, şölen ve yuğ gibi törenler (Köprülü, ss: 72-102)de "kökbâri", "ulak tartuu" benzeri oyunlar gibi toplantıya çağrılı olan veya sadece bu iş için seçilenlerin ustalıklarını atıcılıkta da göstermek amacıyla yapılmış; zaman içinde "potlaç" âdetiyle ortaya çıkan düğün gelenekleri (Gökalp, ss:63-65) içinde yerini almış olmalıdır. Nitekim geçmişte konar-göçer bir toplum olan Türkler (Kaplan, ss: 12-16) de hayvancılığın önem taşıması sebebiyle "kayınpeder" in, kızını isteyen damat adayına en az 1 yıl hayvan güttürmesi, sonuçtan memnun kalırsa kızını vermesi, bu sebepten "damat"ların "güdegü" (güden) kelimesinin zaman içinde değişerek "güveyi" ve "güvey" olarak adlandırılması (İnan I, ss: 335-340) bize, düşüncemizin doğru olduğunu göstermektedir.

Gerçekten de "cambı atuu", Kırgızlar'ın toy, aş gibi büyük toplantılarında görülen bir atıcılık yarışması niteliğindedir. Söz konusu türden toplantılar yemek yenildikten sonra seyir yerine çıkılır. Yarışmaya katılacak atıcılar ve avcılar silahlarını hazırlayarak beklerlerken alanın uygun bir yerinde sağlam bir ağaçtan (genellikle köknar) bir direk toprağa çakılır. Direğin üstüne, yanlamasına, bir kulak boyunda "şırıgy" adı verilen bir başka ağaçtan direk konur. Bu yanlamasına direk hem toprağa çakılan büyük direğe, hem de orada kurulan çadırlara bağlanarak sağlamlaştırılır. Nihayet "cambı" (hedef)lar (bu, geçmişte "at tersi" yani tezek olmuştur) dokuz veya on beş yerinden bıçakla yapılan ağaç deliklerine -keçe parçasına dikilerek- bağlanır. Ve atıcılar, atlarına yarım binerek yerlerini alırlar. Yere çakılan direk ne kadar uzun ise, atıcılar o nispette hedefe yakın duracaklardır. Nihayet atlara kamçı vuran bir görevli yarışmayı başlatır. Yarışmacı sayısı "şırıgy"ın üzerindeki delikler veya o deliklere asılan hedeflerin sayısına eşit olur. En iyi şekilde hedefi vuran atıcı "bayge" (hediye)yi alır; "bayge" ise genellikle kımkap örtülmüş bir deve ve sağrısına "çapan" konmuş bir attır. "Cambı"yı vurup yere düşüren olursa, ona yerden almadan kazanmış sayılmaz. Birden fazla "cambı" vuran, onları sıraya

dizip, seyredenlere gösterir. “Cambı”yı vuramayan atıcı atının kuyruk tüylerini yolar. Eğer konulan “cambı”yı hiç kimse vuramazsa yarışı düzenleyen kişi kendi hayvanlarından (katılan atıcı sayısınca) koşarak isteyene vermek zorundadır (Tınıbekov, ss:545-546).

İşleyişinde de görüldüğü üzere atıcıların başarısız olduklarında atlarının kuyruk tüylerini yolmaları bu oyunun “avcılık-çobanlık” kültürümüzün izleri olduğu yolundaki görüşlerimizi güçlendirmektedir. Çünkü hayvancılıkla geçinen ve bu sebeple konar-göçer bir hayat yaşayan Türkler (Kaplan, ss: 12-14) için at, epik dönem anlatmalarında sahibi ile beraber düşünülür. Meselâ Manas Destanı’nda, Manas ile aynı günde doğar (Yusupov, s:10). “Cambı atuu” oyununda “cambı”yı vuramayan kişinin atının tüylerini yolusunun nedeni, budur. Yani at, sahibinden dolayı başarısızdır; mateme at da iştirak ettirilmiştir (İnan II, ss:184-198).

“Cambı vurma” oyununun en güzel örneği Kırgız Türkleri’nin “avcılık” ve buna bağlı olarak gelişen “atıcılık”ın ön planda olduğu bozlar kültürünün temelini teşkil ettiği “avcı-çoban” hayatları (Aytmadov, s:5; Kafesoğlu, ss:33-34)ndan izler taşıyan Kococaş Destanı’nda görülmektedir. Nitekim destanın aynı adlı kahramanı Kococaş:

Tepeden bir hayvan görünse,

Bir tanesi bile sağ kalmamış

...

“Kayberen”i görse yere devirmiş

...

“Arkar”a fırsat vermiyor,

Ayı görse yere deviriyor

...

Gerçek avı dedirtiyor

Kalabalık Kıtay halkına

Kayberen eti yediriyor (Köse, ss:480-481) satırlarından da anlaşılacağı üzere attığını vuran, usta bir avcıdır. Atıcılıktaki ustalığını ise Zulayka ile evlendiğinde gösterir. Destanda:

*Anayurt'tan Anadolu'ya
"Cambı Atuu" Dan "Kömbe Kapma" ya*

"Nişancılar alıp getirsin" diye,
Daha fazla "kıyık" bağlayıp attırıp (Köse, s:225)

...

"Cambı" yerleştirerek hedefe,
Halk birlikte hergün atış yapıp,
"Değdiren kişi alır" deyip,
Altınma heveslenip,
Gündüz değil, gece (bile) atıp,
Boyda nice avcılar,
Değdiremeyip "cambı" ya,
Çok yoruldu gelen halk
"Değdiren kimse avcıdır" diye,

...

"O da Tanrı vergisi" diye (Köse, s:226)
"Dilde" konmuş hedefi,
Vurmaktan vazgeçtiler.
Altın sikke almak için
Nice canlar harap oldu.
Güveyin avcı olduğu,
Herkes tarafından anlaşıldı.

...

"Vuracak kişi var mı" diye, (Köse, s:227)

...

Zulayka o zaman fikrini belirtir:

...

"Hedefi vurup düşürsen de
Halkın ağzını kapatsan" diye (Köse, s:228)

...

“Kız babası kaynatan
Becerine inansın” diye (Köse, s:229)

...

Ustalığı doğruydu,
Avcı Kococaş ilk defada vurdu.
Kıldan ince hedefi
Büküp yere düşürdü.

...

Kıldan ince hedefin
Ok değip ipi koptu
At başı gibi “cambı”yı,
Kalpak gibi yere düşürdü

dizelerinden de anlaşılacağı bu (Köse, s:233) gösteri bir alana dikilen direğe bağlanan ipin ucunda sallanan ve “cambı” olarak konulan “dilde”yi silahıyla vurup, yere düşürür. Ayrıca geçmişte at tersi (tezek) olarak görülen “cambı” Kococaş Destanı’nda bir çeşit altın ya da gümüşten yapılan sikke (para)ye, yani “dilde”ye bırakmıştır.

Kazaklar’da bu oyun “Yamba kapuv” olarak bilinmektedir. Oyun için gümüş bir “yamba” yere konur. Dört nala koşan atlar üzerinde biniciler eğerden eğilerek yerden yambayı kapmaya çalışırlar. Dengesini kaybedip düşenlere gülünür. Gümüşü yerden alan, ödülü alır; ödül ise yerden kaptığı “gümüş yamba”dır (Çay, s:144).

İşte söz konusu ettiğimiz bu yarışma bugün Muğla’nın Dalaman yöresinde Kococaş’takine benzer bir şekilde yaşamaktadır. “Kömbe Kapma” adı verilen ve düğünün ilk günü oynanan bu oyun için önce süt, yumurta ve darı unundan hazırlanan genellikle 5-6 kilo ağırlığında büyük bir “kömbe” (ekmek) yapılır. Saçın üzerinde bir tarafı pişirilen hamur tersine çevrilir ve saç üzerini kapayacak şekilde örtülerek külün üzerinde pişmeye devam eder. Soğuyan “kömbe”, yüksek bir çam ağacına bağlanan ipin ucundaki iyef (çengel)e geçirilir. Karşıya ise daha önce böyle bir yarışmaya katılmış ya da istekli delikanlılar sıralanır. Çam ağacının iki yanında ellerinde yanan çırılar bulunan

*Anayurt'tan Anadolu'ya
"Cambı Atuu" Dan "Kömbe Kapma"ya*

birer "çırakman" durur. "Kömbe" asıl ip, sürekli sallanır ve delikanlılar, ucundaki "kömbe"yi sıçrayarak kapmaya çalışır. "Kömbe"yi kapan, düğün sahibi tarafından (gönlünden ne koparsa) ödüllendirilir. Dalaman Yörüklerince seyrek de olsa hala yaşatılan "Kömpe Kapma" oyununda en başarılı sülale, bu adla bilinmektedir. Bu arada "Kömbe"nin "göme", "kömeç", "gömeç", "gümeç" adıyla Tunceli'de Nevruz gelenekleri içinde yer alan "niyaz yemeği" olarak karşımıza çıktığını ve ilk çiftin sürüldüğü "çift sürme bayramı"nda öküzün başına vurularak parçalanıp fakirlere dağıtıldığını (Çay, s:59)da dikkate alarak sonuç olarak diyebiliriz ki:

1."Kömbe kapma", geçmişteki "cambı atuu"nın Anadolu'daki izlerinden biridir. Çünkü gerek yarışmanın düzenlenme zamanı, gerekse işleyişi Kırgız Türkleri'nin bu güzel geleneği ile aynı özellikleri göstermektedir.

2."Kömbe"nin geçimini topraktan sağlayan bölgelerde ilk çift sürme töreninde görülmesi yani Nevruz'la ilgili gelenekler içinde yer alması, söz konusu uygulamanın eskisi gibi hayvan kültürüne bağlı olarak da yaşadığını göstermektedir.

3.Geçmişteki "cambı" (hedef)nin tezek, bugünkü "kömbe"nin ise ekmek olması tamamen geleneğin yaşadığı coğrafya ve dünden bugüne Türkler'in değişen hayat tarzlarıyla ilgili olmalıdır.

4.Hedefin geçmişte at üstünde vurulması, günümüzde ise zıplayarak yakalanması için de "değişen hayat tarzı ve bu hayat tarzının şartlarıyla ilgili olmalıdır" yorumunu getiriyoruz.

5.Bütün bunların yanı sıra 'cambı atuu'nun, günümüzdeki oynanış şekline bakılarak "cirit" oyununun en eski biçimi olduğu; çeşitli bölgelerde "kömbe kapma" örneğinde olduğu gibi farklı ad ve şekillerde yaşadığı gözden uzak tutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- TURAN, Şerafettin Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe 1990, Ankara: Bilgi Yayınları Özel Dizi:24.
- KAFESOĞLU, İbrahim Türk Milli Kültürü 1991. İstanbul: Boğaziçi Yayınları: 93 (6. Baskı)
- KÖSE, Nerin Kococaş Destanı (Üsönbayev, Konakbayev ve Ceentayov Varyantları) İnceleme-Metin 2002. Milli Folklor Yayınları:16, Halk Edebiyat Dizisi:9
- YUDAHİN, K.K. Kırgız Sözlüğü I 1994, Ankara; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 93 Üçüncü Baskı (1945, 1988) Çev: Abdullah Taymas.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuat Edebiyat Araştırmaları I 1989, Ankara; Ötüken Yayınları Nu: 186. Kültür Serisi:52 3. Baskı (1966, 1987).
- GÖKALP, Ziya Türk Medeniyet Tarihi I. Kitap 1974, İstanbul: Türk Kültür Yayıncılığı:5 (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu).
- KAPLAN, Mehmet Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tıp Tahlilleri 1985. İstanbul: Dergâh Yayınları: 21/3 Türk Edebiyatı – İnceleme: 3/3.
- İNAN, Abdülkadir I “Güvey” Makaleler ve İncelemeler 1968, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu Yayınları VII. Dizi Sa:54. TTK Basımevi.
- İNAN, Abdülkadir II Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve

Anayurt'tan Anadolu'ya
"Cambı Atuu" Dan "Kömbe Kapma"ya

Araştırmalar 1954, Ankara; TTK Yayınlarından VII.
Seri No:24.

- TINİBEKOV, Aktan Kırğızdan I Sancara, Tarih-Muras-Salt "Cambı atuu"
1993. Bişkek / Kırğızistan, ss.545-546 (Düzenleyen:
Koneş Yusupov)
- YUSUPOV, Keneş Manas, 1995, Ankara; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih
Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını
Sayı:96.
- AYTMATOV, Cengiz "Muras Bizdin Calpı Kelçibiz" Kococaş 1996.
Bişkek: Kırğız Respublikasının Uluttuk İlimder
Akademiyası. Manastaanu Cana Körküm
Madaniyattın Uluttuk Borboru. El Aralık "Merim"
Kayırmduuluk Fondusu "El Adabiyatı" Seriyasının I.
Tomu – Şam Basması.
- ÇAY, Abdülhalûk Türk Ergenekon Bayramı, Nevruz 1993. Ankara:
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 128
Seri IV – Sayı B-5 (Beşinci Baskı).

KAYNAK KİŞİ:

Adı Soyadı : Osman UYSAL
Yaşı : 82
Mesleği : Çiftçi
Doğum Yeri : Dalaman
İkamet Yeri : Dalaman
Cinsiyeti : Erkek
Tahsili : Yok ama Okur/Yazar.